

Портницька Н.Ф.

Доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету ім. І.Франка

Атаманська О.А.

студентка 3 курсу соціально-психологічного факультету
Житомирського державного університету ім. І.Франка

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЕМОЦІЙНОСТІ ПІДЛІТКІВ, ВКЛЮЧЕНИХ ДО РІЗНИХ ВИДІВ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Представлено результати дослідження особливостей переживання та вербалізації емоцій підлітками, що включені до музичної діяльності. Відмінності структури емоційності аналізуються у контексті провідного музичного інструменту.

Ключові поняття: емоційність, емоційний інтелект, емоційна регуляція, розвиток творчих здібностей у підлітковому віці.

В статье представлены результаты исследования переживания и вербализации эмоций подростками, которые занимаются музыкой. Отличия в структуре эмоциональности анализируются в контексте основного музыкального инструмента.

Ключевые понятия: эмоциональность, эмоциональный интеллект, эмоциональная регуляция, развитие творческих способностей подростков.

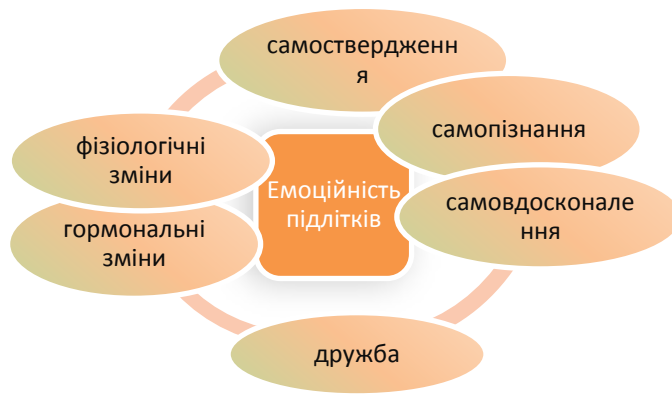
The research presents results on how teens being involved into musical activities express and verbalize their emotions. The differences in emotional patterns were analyzed in the context of the leading musical instrument.

Key words: emotion/emotionality, emotional intelligence, regulation of emotions, development of creative abilities during in adolescence.

Постановка проблеми. Прагматизація сучасного суспільства та пріоритет когнітивної сфери зумовлюють деякий занепад досліджень емоційності. Водночас, визнається значення емоційності у становленні особистості у підлітковому віці (Г.Бреслав, Ф.Райс). Це зумовлює актуальність досліджень емоційної сфери підлітків, що включені у традиційно «емоційно збагачену» музичну діяльність, та побудову програм розвитку емоційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи дослідження емоційної сфери особистості закладені у роботах К.Ізарда, Е.Носенко, Т. Рєпнова, М.А. Падун, Ю.В.Саєнко, у яких представлено аналіз сфер прояву емоцій, їх структуру, особливості вираження, значення у житті людини [1; 2]. Для позначення сукупності проявів емоцій як механізмів регуляції діяльності, засобів адаптації до соціального середовища С.Л.Рубінштейн пропонує вживати поняття «емоційність», структура якої, за Є.П. Ільїним, включає безпредметні настрої; предметні (інтелектуальні, моральні, естетичні); світоглядні почуття [3; 4]. Поняття емоційного інтелекту, (Дж. Маєр та П. Соловей), використовується як пояснювальний принцип для здатності сприймати і розуміти емоційні прояви особистості, керувати емоціями на основі інтелектуальних процесів. Емоційний інтелект (EI) розглядається як один із проявів емоційності, що забезпечує регуляцію діяльності та розвиток особистості [4].

Фізіологічні зміни та активізація процесів пізнання зумовлюють емоційну вразливість (Ф.Райс, Г.Крайг), а подекуди і емоційну кризу (Л.І Бердешова) як характерні ознаки підліткового віку [3]. Таким чином, чинники розвитку емоційності підлітків можна представити як сплав фізіологічних змін, міжособистісних стосунків та розвитку Я-концепції (рис. 1).

Рис. 1 Чинники розвитку емоційності у підлітковому віці

У роботах Л.С. Брусиловського представлено результати дослідження впливу музики на емоційну сферу людини [4]. Музична терапія використовується для корекції емоційних станів через катарсис та рецептивну психокорекцію, як засіб налагодити спілкування з іншими, зниження емоційного напруження та вдосконалити емпатію. Водночас музика є одним із найсильніших чинників розвитку творчого потенціалу особистості через емоції (О.І.Кульчицька).

15

Формулювання цілей статті. Виникає необхідність більш детального дослідження особистісної складової емоційності підлітків, що займаються музикою. Ми припустили, що структура емоційності підлітків, які грають на різних музичних інструментах, має ряд специфічних ознак:

- загальною тенденцією є недостатній рівень розвитку ЕІ
- «клавішники» при сприйманні музичного твору більше уваги звертатимуть на саморозвиток та бажання регулювати свою поведінку через емоції, що відповідає самомотивації у структурі емоційного інтелекту;
- «струнники» - звертатимуть увагу на відчуття інших людей. структури ЕІ та особливості сприймання емоційної виразності музики підлітками, які займаються музичною діяльністю

Завдання дослідження передбачали теоретичне та емпіричне вивчення емоційності підлітків, включених до різних видів музичної діяльності,

порівняльний аналіз емоційного переживання музичних творів підлітками, що вчать грати на різних музичних інструментах

Отримані результати дозволяють використовувати музику як один із засобів розвитку емоційної регуляції поведінки підлітків; надавати психологічну підтримку розвитку емоційної виразності як однієї зі складових творчих здібностей юних музикантів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь підлітки віком 13-15 років, учні музичних шкіл, що грають на клавішних та струнних інструментах.

Дослідження побудоване із використанням експериментальних ситуацій, кожна з яких передбачала прослуховування музичних творів різного типу із наступною або поточною фіксацією підлітками власного емоційного стану. Структура дослідження включала такі етапи:

16

Етапи та підетапи	Зміст етапу	Методи і процедури
I. Підготовчий	Розробка опитувальника самопостереження за емоційним станом у процесі прослуховування музичних творів	Аналіз наукової літератури
II. Дослідження емоційний станів: •Первинне опитування	Фіксація емоційного стану під час прослуховування музичного твору	Змістовий аналіз звітів самопостереження досліджуваних
•Повторне опитування		
•Спрямоване фантазування	Рефлексія емоційних станів підлітків після прослуховування музичного твору.	Аналіз текстів- розповідей (опис образів- емоцій)
III. Вивчення структури ЕІ підлітків	Ранжування домінуючих емоційних станів	Тест-опитувальник «Емоційний інтелект» Н.Холла

IV. Аналіз та інтерпретація результатів	Визначення загальних тенденцій та специфіки структури ЕІ та сприймання емоційної виразності музики досліджуваними обох груп	Якісний порівняльний аналіз,
---	---	------------------------------

В основу дослідження був покладений метод опитування за результатами поточного (попереднього) прослуховування музичного твору. Відповідно до завдань дослідження вчитель пропонував інструкцію: «Прослухайте музичний твір та зафіксуйте свої емоції в першому проміжку часу, я слідкую за часом і дам вам знати коли фіксувати емоції у наступному секторі. Емоції можуть повторюватись, фіксуйте усе, що відчуєте». Для отримання інформації біографічного та мотиваційного характеру введено додаткової запитання («чому вирішив займатися музикою?, чому обрав саме цей інструмент?, чи виступаєш на концертах окрім музичної школи?»).

З метою забезпечення надійності отриманих результатів застосовано:

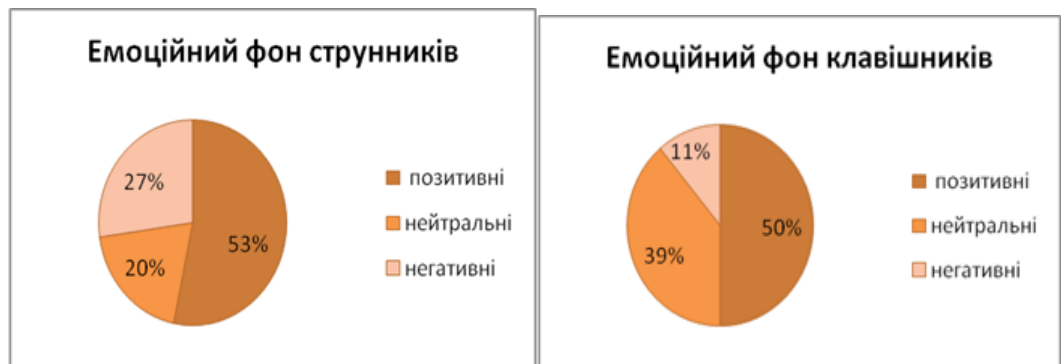
- Повторне дослідження для забезпечення однакових умов обом групам досліджуваних (на початку та наприкінці занять, через три місяці).
- Рефлексія поточного емоційного стану.

Отримані результати піддавалися якісному аналізу:

- опис діапазону та суб'єктивного позначення емоцій підлітків під час прослуховування музичного твору;
- визначення динаміки емоційних станів досліджуваних у процесі прослуховування;
- опис вербальних засобів передачі емоційного стану «струнниками» та «піаністами»;
- Контент-аналіз творів з метою визначення можливостей рефлексії емоційних станів як засобів розвитку власної емоційності виразності у музиці.

Аналіз результатів свідчить про домінування позитивних емоцій у досліджуваних обох груп при прослуховуванні музичних творів протилежного характеру (рис.2). Це дозволяє припустити, що емоції підлітків в більшій мірі

стосуються факту долучення до мистецтва високого рівня, ніж самого змісту музичного твору.

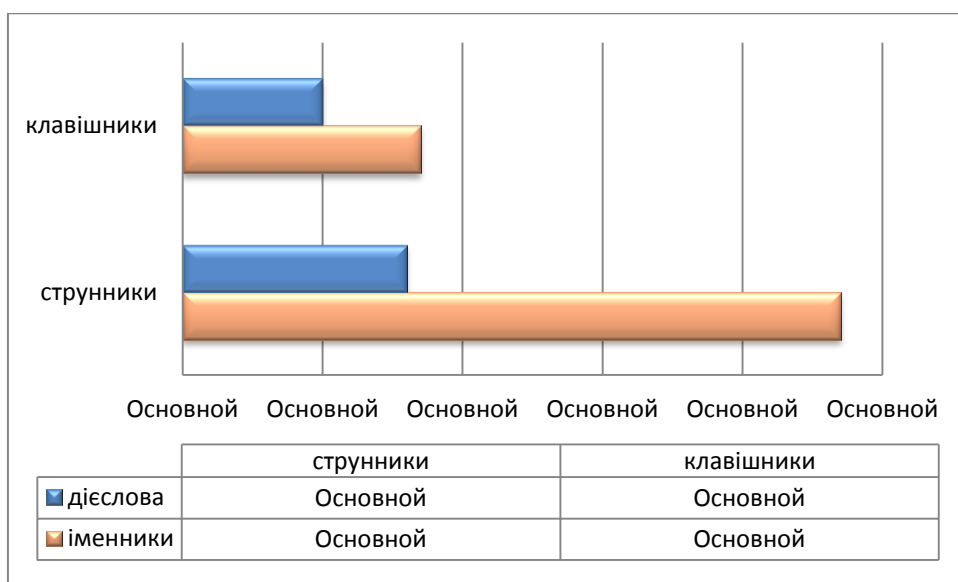
Рис. 2 Порівняльний аналіз переживання емоційних станів «струнниками» та «піаністами» під час прослуховування музичного твору

Більша частота нейтральних емоцій (стабільний спокійний стан) у «піаністів» може свідчити про швидке переключення уваги досліджуваних від змісту твору до аналізу його змісту та рефлексії власного емоційного стану (спокій, повертаються спогади, хочеться обійняти рідних, танцювати, щось повільне, передивитися фільм). Прояви негативних емоційних станів (сум, напруга) у «струнників» свідчить про більш глибоке занурення у зміст музичного твору, ідентифікацію із ліричним героєм, співпереживання (переживання, напруженість, сум, жаль, спогади). Підлітки, що грають на струнних інструментах, довше залишаються під впливом музичного твору ніж ті, що грають на клавішних.

Додатковим показником специфіки переживання емоційної виразності музичного твору досліджуваними обох груп є побудова висловлювань самозвітів: піаністи описують цілісну картину із завершеним сюжетом («Природа сонячна, тепла в літку. Діти бігають в полі, в лісі, радіють свободі, життю, хочуть жити, співати. Можливо діти, які допомагають старшим. Душа співає, радіє нібито в казці»). Струнники записують окремі фрази, що відображають актуальний емоційний стан (образ герої з мультфільму «Том і Джері»: Том тікає від маленької миші). Можна припустити, що усвідомлюваний емоційний стан «піаністів» в більшій мірі пов'язаний із побудовою та переживанням образу, що виникає на фоні звучання музичного

твору образ на фоні музичного твору (негативні емоції виникали при неможливості побудувати образ ліричного героя). «Струнники» рефлексують власний емоційний стан у процесі ідентифікації, при зосередженні уваги на емоціях протягом усього часу звучання музичного твору. Таким чином, можна говорити про емоційно відсторонене прослуховування творів «піаністами» та емоційне занурення у твір «струнниками».

Після повторного дослідження підлітки описують актуальний емоційний стан більш точно, із відображенням відтінків (спогади, політ, натхнення змінюється на насолоду, піднесення настрою, позитивні емоції). Аналіз вербальних засобів рефлексії емоційних станів підлітків-музикантів свідчить, що «струнники» вживають більшу кількість слів ніж клавішники для опису емоційного стану (рис.3.).

Рис. 3. Порівняння вербальних прояв емоційності «піаністів» та «струнників»

Підлітки, які грають на струнних інструментах, використовують переважну біль-

шість прикметників та іменників (смішно, насолода, радість), у піаністів, навпаки, переважають дієслова (хочу танцювати, співати, сміятися). Очевидно, піаністи в більшій мірі орієнтовані на активну діяльність, ніж струнними, спрямовані на емоційне переживання і проживання змісту музичного твору.

Виявлені тенденції підтвердилися й в процесі аналізу результатів EI підлітків-музикантів:

- Спільним для досліджуваних обох груп став низький рівень розвитку EI (в середньому 30 б. у піаністів та 28,5 б. у струнників зі 70 можливих). Що може бути пояснене як віковими особливостями недостатності регуляції діяльності через емоції, так і культурними особливостями (у процесі навчання традиційно більше уваги звертається на техніку виконання твору, ніж на підвищення якості виконання через емоційне проживання твору)

- Піаністам характерна схильні пригнічувати власні емоції. Найбільш розвиненим компонентом EI у піаністів є самотивація (в середньому 10 балів – середній рівень розвитку), яка використовується ними у повсякденному житті. Ми припускаємо, що найбільшу увагу вони звертають на вміння регулювати свою поведінку за допомогою емоцій.

- У підлітків-струнників найбільш розвиненим компонентом емоційного інтелекту є емпатія. Рівень парціального емоційного компонента «емпатія» в середньому по групі становить 10 б., що вказує на розвиток здатності співчувати іншим та здатність розуміти людей по невербальним засобам прояву емоцій (жести, міміка, рухи).

Висновки. Аналіз результатів теоретичного узагальнення та емпіричного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Розвиток емоцій у підлітковому віці обумовлюється розвитком самосвідомості та феноменом дорослішання. За даними Р. Кеттела у підлітковому віці розвивається товариськість, легкість у поводженні з людьми, домінантність (наполегливість, змагальність, прагнення лідирувати) та знижується загальна збудливість. Емоційний інтелект (EI) є одним із проявів емоційності, що забезпечує регуляцію діяльності та розвиток здібностей особистості.

2. Ефективним у дослідженні емоційної структури підлітків є поєднання методів, що забезпечують якісний і кількісний аналіз результатів:

- За допомогою авторського опитувальника вдалось з'ясувати та порівняти особливості переживання емоцій музикантів під час прослуховування музичного твору. Застосування спрямованого фантазування дозволило нам виявити особливості рефлексії власних емоційних станів.

- На основі кількісних показників опитувальника «Емоційний інтелект» Н. Холла вдалося виявити структуру емоційного інтелекту та рівні парціального емоційного інтелекту.

3. Домінування у підлітків позитивних емоцій при прослуховуванні твору свідчить про зближення із настроєм музичного твору. Струнники більшу увагу приділяють внутрішньому змісту творів, краще відчують настрій вкладений композитором. Засобом вираження емоційного стану для них є окремі емоційно забарвлені образи і фрази

4. Піаністи передають свої емоції через складні цілісні образи, переживання яких має характер роздумів з приводу твору і відображає в більшій мірі раціональне ставлення до прослуховування творів.

5. Низькі показники розвитку емоційного інтелекту у досліджуваних обох груп зумовлюють необхідність апробації тренінгової програми розвитку у процесі включення до музичної діяльності.

Перспективами подальших досліджень є детальніше вивчення емоційної сфери підлітків, вплив та засоби корекції емоцій музичною терапією, відмінності у вербальному вираженні емоцій людей, які грають на музичних інструментах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Изард К.Э. Психология эмоций. - СПб.: Питер, 2003.
2. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект як інтегральна особистісна власність// Практична психологія та соціальна робота. - № 9. - 2008. – С.22-27
3. Ільїн Є. П. Структура емоційності як властивості особистості // Психологічні проблеми самореалізації особистості. .[Текст] / Є. П. Ільїн, У. Р. Пінігін - СПб.: Вид-во СпбГУ, 2001. - Вип. 5. – С. 102-110.
4. Mayer J.H., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence// Intelligence. – 1993. – Vol. 17. 4 – P.433-442.